

аммиака. Докл. АН СССР, 1958, т. 122, № 5. – С. 874. **16.** *Костандов Л. А.* Научно-технический прогресс в азотной промышленности. – Журн. Всесоюз. Хим. о-ва им. Д. И. Менделеева, 1978, т. 23, № 1. – С. 3. **17.** Катализаторы в азотной промышленности / Под ред. *В. И. Атрощенко*. Харьков: Вища школа, 1977. – 144 с. **18.** *Тихонов А. В.* Дис. д-ра техн. наук. М.: Пром. акад., 1938. **19.** *Панченков В. М.* ГИАП и современная азотная промышленность Советского Союза. – Хим. пром-сть, 1981, № 4. – С. 3. **20.** *Защико Н. Д.* Основные направления работы ГИАП по развитию азотной промышленности в текущей пятилетке. – Хим. пром-сть, 1981, № 4. – С. 7.

Надійшла до редколегії 21. 01. 08

УДК 61(091)(01)

Ю. К. ДУПЛЕНКО, докт. мед. наук., Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

ЗАСОБИ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ З ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ

Аналізуються існуючі в сучасній Україні біобібліографічні видання з історії медицини з точки зору їхнього значення для підготовки дослідників і викладачів вищої кваліфікації в галузі медицини. Стаття орієнтує майбутніх істориків медичної науки щодо шляхів раціонального інформаційного пошуку.

The biobibliographic publications in the history of medicine, available in present-day Ukraine, have been analyzed at the angle of their significance for the preparation of the higher qualification research workers and teachers in the field of medicine. The article is designed for future historians of medical science from the ways of rational informational search perspective.

Засвоєння курсу історії медицини у вищих медичних навчальних закладах, безумовно, є необхідною базою для тих, хто прагне зв'язати своє майбутнє з викладацькою та дослідницькою роботою в галузі історії медицини. В подальшому вони можуть використати в Україні дві кваліфікаційні можливості – разовий захист дисертації в спецраді медичного профілю (з одержанням наукового ступеню в галузі медичних наук) або захист дисертації в спецраді з історії науки і техніки (для наукового ступеню в галузі історичних наук). Другу можливість зазвичай здійснюють у Центрі досліджень потенціалу та історії науки ім. Г. М.Доброва НАНУ. Сьогодні накопичено вже певний досвід такого роду успішних захистів. Але існує ще одна сторона проблеми підготовки кадрів вищої кваліфікації в галузі історії медицини. Обов'язковою умовою такої підготовки є біобібліографічні видання з історії медицини.

В Україні склалися давні традиції біобібліографічних видань з медицини. З видань останнього часу слід згадати біобібліографію М. П.Павловського в серії АМН України «Вчені медицини. Біобібліографія» (1999) [1], монографію К. Г. Васильєва історико-біографічного характеру про В. В.Підвисоцького (2003) [2], мемуарне видання «Владимир Вениаминович Фролькис. Ученый и Человек» (2002), що вийшло під грифом НАН і АМН України й

містить біобібліографічний розділ [3], а також біобібліографічний 2-томник «Українські лікарі» (1994, 1996) [4], складений П. Пундієм і виданий в Чикаго під егідою СФУЛТУ. Саме цей словник-довідник розпочав найновіший період у розвитку біобібліографічної роботи з історії медицини в Україні.

Найзначущим у цей період постає видання Національної наукової медичної бібліотеки МОЗ України в серії «Медична біографістика» трьох випусків біобібліографічного словника «Медицина в Україні. Видатні лікарі», що охоплюють період з кінця XVII до початку XX ст. (ініціатор і організатор видання – директор ННМБ України, заслужений працівник культури Р. І. Павленко). В цих випусках (в. 1-й, в. додат. і в. 2-й) [5, 6 і 7] міститься більш ніж 500 персоналій. Біографічним статтям передують короткі історичні нариси. Текст включає детальний науково-допоміжний апарат, серед елементів якого необхідно назвати наступні:

- іменний покажчик до розділу персоналій;
- кожна біографічна стаття закінчується бібліографією основних праць реферованої особи та посиланнями на джерела зі списку використаної літератури;
- перелік рукописних наукових праць українських лікарів XVII–початку XIX ст., структурований за основними медичними спеціальностями;
- список українських медиків, які отримали вчений ступінь у вищих навчальних закладах Європи й Російської імперії, із зазначенням назв цих закладів та тем дисертацій, а також року захисту.

Містяться також:

- анований список авторів з розділу персоналій, які сформулювали пріоритетні наукові напрями (понад 100 імен);
- роки заснування медичних та навчальних закладів і науково-практичних товариств на теренах України;
- різночитання у прізвищах та роках життя реферованих осіб (із зазначенням джерел);
- назви дисертацій, в перекладах яких виявлено різночитання (структуровано цей підрозділ за авторами, оригіналами назв і уточненими їх перекладами сучасною українською та російською мовами);
- іконографічний матеріал, що є у наведених виданнях з фондів наукової медичної бібліотеки.

Слід також назвати Біографічний словник професорів Національного медичного університету (колишнього медичного факультету Київського університету та Медичного інституту), який витримав два видання (2-е вид. у 2001 р.) [8] і успішно продовжує традицію, розпочату відомим біобібліографічним довідником під редакцією проф. В. С. Іконникова [9].

Видані були також два словника, підготовлені Музеєм медицини в Києві (під редакцією професора О. А. Грандо) – «Визначні імена в історії української медицини» (1977) [10] і «Визначні імена у світовій медицині»

(2001) [11]. Словники містять значно менший, у порівнянні з виданнями Медичної бібліотеки, обсяг персоналій, що створило великі труднощі у визначенні критеріїв відбору, які авторам-складачам не пощастило подолати. Як приклади, цілком достатньо навести відсутність у першому словнику [10] згадки під рубрикою «Історія медицини» ймення організатора й першого голови Товариства істориків медицини України та відсутність біографічних статей під рубрикою «Хірургія» про О. О. Шалімова та О. Ф. Возіанова, одних із найвідоміших українських вчених-хірургів сучасності. Головним же недоліком видання у порівнянні зі словником Національної медичної бібліотеки є відсутність бібліографії праць реферованих осіб, як і публікацій про них. Довідковий апарат обмежується іменним покажчиком персоналій. Єдиним позитивним моментом можна визнати лише хронологічну таблицю найважливіших подій в історії медицини України.

Другий словник Музея [11] так само відзначається дуже збідненим науково-допоміжним апаратом.

Крім того словник викликає претензії до його структури. Персоналії, які віднесені до Нового часу та сучасної медицини, входять до таких рубрик: клінічна медицина, профілактична медицина, теоретична медицина і ... медико-біологічні дисципліни (?). Досить важко уявити, в який спосіб можливо диференціювати теоретичну медицину й медико-біологічні дисципліни. Втім є й позитивне – мається розділ «Лауреати Нобелівської премії з фізіології та медицини (з 1901 по 2000 роки)». Цікавими видаються також розділи, що стосуються лікарів-письменників, а також взаємозв'язків між медициною, літературою й мистецтвом, але вони не мають безпосереднього відношення до тексту словника. Тобто обидва видання Музею мають популяризаторський, але не науковий характер.

І нарешті, необхідно згадати про біобібліографічну діяльність Центру досліджень потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАНУ, його відділу історії науки і техніки (керівник – професор Ю. О. Храмов), де провадиться систематична робота з підготовки й видання словників, що включають, як органічну частину, біобібліографію українських медиків. Одним з перших здійснених видань цього типу являється «Кияни: Біографічний словник» [12].

Таким чином, ми намагалися провести аналіз біобібліографічних джерел щодо історії медицини, існуючих в Україні, щоб скерувати дії дослідників цієї галузі в напрямі найбільш раціонального шляху науково-інформаційного пошуку.

Список літератури: 1. Михайло Петрович Павловський: Біобібліографія / Упорядник і відп. ред. М. О. Оборін. – Львів: Атлас, 1999. – 264 с. 2. Васильєв К. Г. (в соавт. с Запорожаном В. Н. и Занчевской Т. А.) Валеріан Владимирович Подвысоцкий: Историко-биографический очерк. – Одесса: ОМУ, 2003. – 134 с. 3. Владимир Вениаминович Фролькис: Ученый и Человек. – К.: Авиценна, 2002. – 168 с. 4. Пундій П. Українські лікарі: Біобібліографічний довідник. – Кн. 1. Естафета поколінь національного відродження. – Львів; Чикаго: НТШ у Львові, 1994. – 328 с.; Кн.. 2. Лікарі діаспори та їх діяльність для рідного краю – Львів; Чикаго: НТШ у Львові, 1996. –

448 с. **5.** Медицина в Україні. Видатні лікарі. Кінець XVII – перша половина XIX ст. : Біобібліографічний словник. Випуск 1. – К.: Телеоптик, 1997. – 242 с. **6.** Медицина в Україні. XVIII – перша половина XIX ст. : Біобібліографічний словник. Додатковий випуск. – К.: Телеоптик, 2002. – 136 с. **7.** Медицина в Україні: Біобібліографічний словник. Вип. 2. Друга половина XIX століття. – К.: Фітоцентр, 2005. – 616 с. **8.** Макаренко І. М., Полякова І. М. Біографічний довідник завідувачів та професорів Національного медичного університету ім. О.О.Богомольця (1841 - 2001) / Вид. 2-е, допов. і виправ. – К.: Століття, 2001. – 208 с. **9.** Біографічний словарь профессоровъ и преподавателей Императорскаго Университета Св. Владимира (1834 - 1884) / Сост. и изд. подъ ред. ордин. проф. В. С.Иконникова. – Київ: Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1884. – 816 с. **10.** Грандо О. А. Визначні імена в історії української медицини. – К.: Тріумф, 1997. – 336 с. **11.** Визначні імена у світовій медицині / За ред. проф. О. А.Грандо. – К.: Тріумф, 2001. – 320 с. **12.** Кияни: Біографічний словник / Гол. ред. Ю. О.Храмов. – К.: Фенікс, 2004. – 455 с.

Надійшла до редколегії 08. 02. 08

УДК 091

О. В. ЖИВАГА, ЦДПН ім. Г. М. Доброва НАН України

ЗДОБУТКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (1920–1930 роки)

У статті йдеться про розвиток освіти і науки в центрах української діаспори: Українському вільному університеті (Відень–Прага), Український педагогічний інститут ім. Драгоманова у Празі та Українському науковому інституті в Берліні.

This article is about a development of education and science in the centers of Ukrainian diaspora: Ukrainian Free University (Vienna – Prague), Ukrainian Dragomanov Pedagogical Institute in Prague and Ukrainian Scientific Institute in Berlin.

У період, коли національна наука і освіта в Україні не могла розвиватися вільно внаслідок ідеологічних обмежень і забобонів радянської влади, фактор її розвитку за межами України мав великий культурний і науковий зміст. Цей фактор потребує ретельного аналізу в час відродження національної культури. Ця тема обговорювалась в деяких публікацій української діаспори [1], в працях істориків [2–7], а також у навчальному посібнику В. І. Онопрієнка [8]. Але є необхідність навести більш розгорнуту і системну аргументацію щодо здобутків української діаспори у сфері науки і освіти.

Метою роботи є висвітлення доробку в галузі освіти і науки у 1920–1930 рр. в Українському вільному університеті, Український педагогічний інститут ім. Драгоманова та Українському науковому інституті.

Український вільний університет, заснований у 1921 р. у Відні Союзом українських журналістів і письменників на чолі з В. Кушніром, Товариством прихильників освіти (професор С. Дністрянський) і при активній участі Соціологічного інституту на чолі з професором М. Грушевським, став першою національною установою за межами України. При організації університету одні (М. Грушевський) вважали, що це повинен бути повністю “вільний” університет, тобто без обов'язкової системи лекцій, без обов'язкової середньої освіти у слухачів і наукової кваліфікації викладачів. Інші ж,